

Till berörd remissinstans

Angående remissen om Revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd

Detta gäller remissvar på ”Revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd”

Dnr: 150-2129/2016

Socialnämnden har i december 2016 fattat beslut om förslag till reviderade riktlinjer för handläggning av ekonomiskt bistånd.

Riktlinjerna har reviderats utifrån ny lagstiftning och förändring i praxis samt utifrån ett antal politiska beslut i Stockholms stads budget för år 2015 och 2016. Därtill har riktlinjernas disposition ändrats något och tydligare hänvisningar till Socialstyrelsens föreskrifter och handböcker lagts in. En genomgång av de större förändringarna återfinns i socialförvaltningens tjänsteutlåtande.

Rättelse av felaktighet

I socialnämndens förslag till riktlinjer finns ett avsnitt som rör nyanlända i gymnasieåldern och deras möjlighet att studera på invandrarintroduktion inom det individuella programmet, IVIK (s. 73). Det åsyftade introduktionsprogrammet finns inte längre och nyanlända i gymnasieåldern omfattas idag av den så kallade språkinstruktionen inom gymnasieskolan. Bestämmelsen bör därför utgå. Dock bör det som gäller ifall ungdomen istället väljer att studera på SFI kvarstå.

Ekonomiskt bistånd till papperslösa barn

Förslaget att kunna ge ekonomiskt bistånd till papperslösas barn tar sin utgångspunkt i vad som är barnets bästa. Barn som under lång tid lever mer eller mindre gömda riskerar att varken få en dräglig tillvaro socialt, ekonomiskt och vad avser tillgången till skola. Därför är det rimligt att kunna ge ekonomiskt bistånd till denna grupp.

Det föreslagna regelverket är inte tänkt att ersätta den rättsliga ansvarsfördelning som finns inom Europeiska Unionen idag.

Ekonomiskt bistånd till papperslösas barn omfattar därmed bara tredjelandsmedborgare. EU-medborgare som inte har uppehållsrätt kommer enbart att kunna omfattas av nödhjälp. I övrigt åvilar ansvaret för dessa personer respektive medlemsstat. Stockholm hävdar principiellt denna ansvarsfördelning.

Det finns en viss rättslig osäkerhet om definitionen av papperslösa. Därför föreslås nu denna ändring vara klart uttalat baserat på begreppet tredjelandsmedborgare. I den mån rättsliga instanser skulle ändra innebörden av papperslösa att omfatta även EU-medborgare och därmed kraftigt utvidga det åtagande som det föreslagna beslutet innebär kommer Stockholm ompröva sitt beslut att bevilja ekonomiskt bistånd till papperslösas barn.

Därtill rymmer förslaget en rad osäkerhetsfaktorer. Gruppen, och behoven i gruppen, är av förklarliga skäl svår att identifiera och på samma sätt är kostnaderna svåra att på förhand beräkna. Det är därför angeläget att det ekonomiska biståndet kan redovisas på ett sådant sätt att det går att följa upp ekonomiska konsekvenser av beslutet. En ekonomisk utvärdering ska ske efter att regelverket tillämpats i ett år.

På samma sätt följer att socialtjänstens arbete kan påverkas. Precis som allt annat ekonomiskt bistånd ska besluten utgå ifrån en individuell prövning av familjens ekonomiska villkor och syfta till att stärka vårdnadshavarnas möjligheter att bli självförsörjande. Flera av de verktyg, jobbtorg mm, som är tillgängliga för andra grupper kommer inte vara tillgänglig för denna grupp. Samtidigt är det viktigt att kraven på aktivitet syftande till självförsörjning är lika starka som mot andra grupper. Eftersom målgruppen kan antas både vara svårare att följa upp och stödja till självförsörjning kan detta därmed innebära ökad arbetsbörda för socialtjänsten. Som en del av en utvärdering av beslutet behöver även denna aspekt värderas.

Justitieombudsmannen (JO) har i beslut från den 20 april 2017, dnr 565-2017, klargjort kommunernas ansvar att på begäran lämna ut uppgifter som rör enskildas personliga förhållanden till Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Migrationsverket eller migrationsdomstolarna om uppgifterna behövs för att t.ex. avgöra ett ärende om uppehållstillstånd eller att verkställa ett beslut om utvisning eller avvisning. Det är JOs bedömning att utlänningslagens 17 kap 1 § inte lämnar utrymme för socialtjänsten att göra egna bedömningar. Stockholms stad har ingen annan uppfattning än JO i denna fråga.

Remisstid och kontaktpersoner

Remisstiden sträcker sig till den 1 september 2017, vilket vi ber er respektera. Om det av några skäl inte är möjligt för er att inkomma med svar inom utsatt tid måste en kontakt tas med den för ärendet ansvariga personen på roteln.

Ansvarig handläggare/borgarrådssekreterare på Socialroteln är Samuel Svan, tfn 08 508 29 617.

Remissvar skickas till:

- Socialroteln digitalt i Word-format. Ange KS:s diarienummer som namn på ärenderubrik. Ex: KS 314-331-2004
- KF/KS kansli i **pappersform**.

Bilägg **inte** remissunderlaget. Det finns redan diariefört i kommunstyrelsens diarium.

Häfta **inte** ihop handlingarna.

Adresserna är följande:

Rotelns e-post: Funktion SLK RVI-remissvar eller
RVI-remissvar.SLK@stockholm.se

KF/KS kansli, Stadshuset, 105 35 STOCKHOLM

Med vänliga hälsningar

Samuel Svan
Socialroteln

Remitteringsmapp**Ärende: Revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd**

För yttrande senast: 1 september 2017 (SLK, 15 september 2017)

Stadsdelsnämnderna	Facknämnderna	Övriga
Samtliga SdN	Arbetsmarknadsnämnden Utbildningsnämnden	SLK Stadshus AB Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter Sociala missionen Stockholms stadsmission Svenska kyrkan, Stockholms stift

Justerat 2016-12-19

Åsa Lindhagen (MP) och Andréa Ström (M)

§ 18

Revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd

Dnr 3.1.1-596/2015

Socialnämndens beslut

1. Socialnämnden godkänner förslaget till revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd.
2. Ärendet överlämnas för vidare beslut till kommunfullmäktige.

Reservation

Samtliga ledamöter för Moderaterna reserverar sig mot nämndens beslut till förmån för sitt eget förslag som redovisas nedan.

Reservation

Samtliga ledamöter och tjänstgörande ersättare för Liberalerna reserverar sig mot nämndens beslut till förmån för sitt eget förslag som redovisas nedan.

Ersättaryttrande

Ersättaren Stina Bengtsson (C) lämnar följande ersättaryttrande:

Om jag hade haft rösträtt hade jag föreslagit följande

1. Att delvis godkänna förvaltningens förslag till beslut.
2. Att därutöver anföra följande.

Vi delar förvaltningens ambition om att stärka stödet till barn till papperslösa. Barn ska inte straffas för sina föräldrars agerande. Barnperspektivet i ställningstagandet som förvaltningen och majoriteten har tagit är rätt. Däremot så kan vi inte ställa oss bakom ett beslut som innebär att papperslösa får försörjningsstöd.

Centerpartiet har alltid tagit ställning för de mest utsatta i samhället. Vi har kämpat och kämpar fortfarande för papperslösas rätt till vård och för skola för barn till papperslösa. Därför är vi

engagerade i att ändå trots föräldrarnas agerande ge stöd till barn till papperslösa.

Inget barn ska behöva bo på gatan. Inget barn ska behöva gå hungrigt. Alla barn ska ha tillgång till de rättigheter som erkänts dem genom barnkonventionen. Det är Centerpartiets grundinställning. Vi menar också att det är viktigt att staden tar det ansvar som staden har för att akut hjälpa människor i nöd, oavsett var den aktuella individen är hemmahörande. Men det finns olika vägar att gå för att göra detta.

Centerpartiet anser att civilsamhället har en fortsatt viktig roll i arbetet med att nå och stödja papperslösa. Staden bör, istället för att systematiskt ge papperslösa familjer försörjningsstöd, säkerställa att de frivilligorganisationer som arbetar med barn till papperslösa, såsom Läkare i världen och Stockholms stadsmission, har det ekonomiska stöd dessa verksamheter behöver för att hjälpa dessa barn i deras dubbelt utsatta situation. Ett viktigt skäl till detta, förutom det som nämns ovan, är att dessa organisationer många gånger har lättare att nå papperslösa människor, då dessa ofta är rädda för myndigheter, men vågar ge sig till känna för frivilligorganisationer. Vi tror därför att det blir ett mer effektivt stöd till barn som far illa.

Ärendet

Gällande riktlinjer för handläggning av ekonomiskt bistånd genomgick en översyn och beslutades av kommunfullmäktige 2014-05-05. Socialnämnden fick i uppdrag i budget för 2015 att genomföra en översyn av befintliga riktlinjer. Utgångspunkten i översynen har varit de uppdrag som specificerats i budgeten för 2015. Översynen har även inneburit att i möjligaste mån ta bort skrivningar som redan framkommer i andra dokument, så som Socialstyrelsens handböcker, och istället göra hänvisningar till berörda dokument. Tjänsteutlåtandet innehåller en kortfattad redogörelse av förändringarna.

Förvaltningen hade redovisat ärendet i ett tjänsteutlåtande daterat 26 november 2016.

Förslag till beslut

Ordföranden föreslår att nämnden beslutar enligt förvaltningens förslag.

Vice ordföranden Andréa Ström m.fl. (M) föreslår att nämnden beslutar följande:

1. Att avslå förvaltningens förslag till beslut.
2. Att därutöver anföra följande:

Riktlinjerna för handläggningen av ekonomiskt bistånd innehåller anvisningar för arbetet med ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen och utgår från lagstiftning, rättspraxis och beslut om tillämpningar i kommunfullmäktige eller kommunstyrelsen. En av de stora förändringarna när riktlinjerna för ekonomiskt bistånd revideras är att papperslösa med barn kan ges möjlighet till ekonomiskt bistånd, vilket vi ställer oss ytterst kritiska till.

Enligt socialtjänstlagen har socialtjänsten ansvar för alla som vistas i kommunen och för att ingen ska behöva lida nöd även om de inte är hemmahörande i kommunen. Därmed finns det utrymme i socialtjänstlagen att bistå papperslösa personer även om detta tolkas olika i olika kommuner och av olika handläggare. Malmö är en av de kommuner i landet som har beslutat om att ge papperslösa bistånd. Vi ställer oss dock ytterst kritiska till att den rödgrönrosa majoriteten i Stockholm stad nu väljer Malmös modell som föredöme, en av de kommuner där utanförskapet är som störst. Att ge papperslösa med barn i Stockholm stad ekonomiskt bistånd är djupt oroväckande och kommer att leda till långtgående konsekvenser.

Det är en felprioritering av den rödgrönrosa majoriteten att ge människor som saknar rätt att vistas i landet en fristad i Stockholm. Socialtjänsten står redan inför en kris, vi har socialsekreterare som går på knäna och det saknas bostäder till flyktingar som beviljats uppehållstillstånd. Det är inte rimligt att ge personer som vistas i Sverige olagligt rätt till samma tillgång till samhälleliga insatser som svenska medborgare eller personer med uppehållstillstånd. Det måste finnas en tydlig gräns vilka som ska ges rätt till välfärdssystemet

Genom att ge papperslösa rätt till ekonomiskt bistånd bidra detta också till ett växande skuggsamhälle. Samtidigt som dessa personer erbjuds skola, vård och ekonomisk bistånd tvingas de leva gömda, det är varken en hållbar eller mänsklig situation. Att ge en sådan förmån vore också att undergräva det svenska medborgarskapet och rättsamhället. Det är en farlig väg att gå och ger dessutom dubbla signaler, sök asyl, få avslag och uppbär rätt till allt i från skola till försörjningsstöd. Idag förmår inte majoriteten att tillhandahålla bostäder till personer med uppehållstillstånd, hur ska försörjningsstöd kunna ges till de tusentals som fått eller kommer att få avslag?

Närmaste åren kommer ungefär 50 000 personer undvika att bli utvisade i Sverige, det är orimligt att kommunerna ska stå för försörjningsstöd till denna grupp. Majoriteten borde fokusera på de människor som har fått uppehållstillstånd för att kunna ge den bästa möjliga starten i Sverige. Ett politiskt ledarskap kräver tuffa beslut och tydliga prioriteringar, dessvärre verkar detta saknas hos den rödgrönrosa majoriteten.

I de reviderade riktlinjerna framgår det även att sommarlovspeng ska utgå till barnfamiljer. Vi bedömer dock att detta kan tillgodoses inom ramen för befintlig verksamhet och föreningsliv.

Vidare anges i revideringen av riktlinjerna om att införa prova på studier inom ekonomiskt bistånd. Det finns en god intention i att sänka trösklarna för att stärka möjligheterna till studier för personer med försörjningsstöd. Det ska alltid löna sig att arbeta och fler vägar in i jobb för personer som står långt från arbetsmarknaden behöver skapas. Dessvärre kan vi inte ställa oss bakom förslagen om att införa ett system för prova-på studier för personer med försörjningsstöd, så som de nu föreslås utformas. Ekonomiskt bistånd är det yttersta skyddsnätet i samhället och ett kortsiktigt alternativ, vilket det enligt vår uppfattning fortsatt ska vara. När en person får ekonomiskt bistånd ska det finnas tydliga och definierade motprestationskrav som syftar till jobb, praktik eller studier. Kraven ska vara utformade efter varje människas förutsättningar. Som socialförvaltningen tidigare bedömt kan förslaget strida såväl mot andan i socialtjänstlagens förarbeten som mot kommunlagen och inte hålla vid en eventuell laglighetsprövning. När det handlar om människors livssituation och vägar ur ett bidragsberoende ska stadens insatser alltid ske på lagliga grunder och med individen bästa i åtanke.

Ledamoten Frida Johansson Metso (L) och tjänstgörande ersättaren Inga-Lill Persson (L) föreslår att nämnden beslutar följande:

1. Att återremittera förslaget till förvaltningen för ytterligare beredning i enlighet med vad som nedan anförs.
2. Att anföra följande.

Förslaget till nya riktlinjer för ekonomiskt bistånd är i många delar likt de riktlinjer som Alliansen antog under vår tid i majoritet. Det finns dock oklarheter som gör att Liberalerna yrkar att förslaget återremitteras för att få en tydligare bild av förslagets

konsekvenser och de överväganden som ligger bakom förvaltningens förslag, enligt vad som härefter följer.

Barn i papperslösa familjer befinner sig ofta i mycket utsatta förhållanden. Deras situation och behov måste särskilt beaktas i enlighet med barnkonventionen och bestämmelserna i socialtjänstlagen. Förvaltningen föreslår att papperslösa barn ska ha rätt till ekonomiskt bistånd utöver den rätt till akut nödhjälp som följer av socialtjänstlagen.

Vi vill att förvaltningen mera noggrant redogör för vilka erfarenheter som kan dras från andra kommuner där liknande förslag har genomförts, exempelvis Malmö. Det gäller bl.a. vilka gränsdragningar och definitioner som gjorts, i vilka situationer man bedömt att mer omfattande insatser än akut nödhjälp behövts, och vilka insatser man då beviljat. Detta skulle göra det möjligt för nämnden att bättre bedöma de förväntade konsekvenserna av förslaget.

En juridisk fråga som inte berörs i förslaget till nya riktlinjer är också att polisen, i syfte att verkställa utvisningar, kan ha rätt enligt utlänningslagen att bryta sekretessen för att få tillgång till personuppgifter hos personer som kommer i kontakt med socialtjänsten, något som SVT tidigare rapporterat om. Förvaltningen bör redogöra för huruvida ett sådant scenario har beaktats i förslaget.

Beslutsordning

Ordföranden ställer förslagen mot varandra och finner att nämnden beslutar enligt förvaltningens förslag.

Vid protokollet

Sigrún Andersdóttir
Sekreterare

HandläggareJoanna Millares Rosell
Telefon: 08-508 25 402**Till**Socialnämnden
2016-12-13**Revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd****Förvaltningens förslag till beslut**

1. Socialnämnden godkänner förslaget till revidering av riktlinjerna för handläggning av ekonomiskt bistånd.
2. Ärendet överlämnas för vidare beslut till kommunfullmäktige.

Gillis Hammar
FörvaltningschefVeronica Wolgast Karlberg
Avdelningschef**Sammanfattning**

Gällande riktlinjer för handläggning av ekonomiskt bistånd genomgick en översyn och beslutades av kommunfullmäktige 2014-05-05. Socialnämnden fick i uppdrag i budget för 2015 att genomföra en översyn av befintliga riktlinjer. Utgångspunkten i översynen har varit de uppdrag som specificerats i budgeten för 2015. Översynen har även inneburit att i möjligaste mån ta bort skrivningar som redan framkommer i andra dokument, så som Socialstyrelsens handböcker, och istället göra hänvisningar till berörda dokument. Tjänsteutlåtandet innehåller en kortfattad redogörelse av förändringarna.

Bakgrund

Riktlinjerna för handläggningen av ekonomiskt bistånd innehåller anvisningar för arbetet med ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen och utgår från lagstiftning, rättspraxis och beslut om tillämpningar i kommunfullmäktige eller kommunstyrelsen. Syftet med riktlinjerna är likabehandling i staden när det gäller bidragsnivåer, krav på den enskilde och insatser som erbjuds från socialtjänstens sida. Riktlinjerna ska samtidigt ge stöd och vägledning i arbetet.

Nuvarande riktlinjer genomgick en översyn och beslutades av kommunfullmäktige 2014-05-05.

Ärendets beredning

Ärendet har utarbetats inom avdelningen för stadsövergripande sociala frågor och samråd har skett med juridiska avdelningen vid stadsledningskontoret. Förvaltningsgruppen har behandlat ärendet den 9 december 2015.

Under 2016 har tillägg gjorts då bland annat ny lagstiftning tillkommit med relevans för på området. Juridiska avdelningen har gjort en ny granskning under hösten 2016.

Föreslagna förändringar i korthet

Ändringar i SoL 4 kapitlet 1 §

Under sommaren 2016 infördes en ändring i socialtjänstlagen (2001:453) SoL, som förtydligar kravet på den enskilde att stå till arbetsmarknadens förfogande. I propositionen till den nya lagen har man även förtydligat vilka skäl som kan vara godtagbara för att inte stå till arbetsmarknadens förfogande. Denna information har lagts till under avsnittet om arbetslösa.

Utländska medborgare

Översynen har inneburit en revidering av avsnittet som berör utländska medborgare. Avsnittet har förtydligats med särskilt fokus på bistånd till papperslösa barn. Avsnittet har även kompletterats med information gällande ändringar i lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA). I korthet innebär förändringen i LMA att vuxna personer utan barn inte längre har rätt till ersättning enligt LMA när de fått beslut om avvisning eller utvisning. Det har även införts en tillfällig lag som innebär att skyddsbehövande inte längre får permanent uppehållstillstånd utan ett tidsbegränsat uppehållstillstånd på tre år alternativt 13 månader beroende på graden av skyddsbehov. Dessa lagförändringar har förts in i riktlinjerna.

Hemmavarande barn och ungdomar som går i skolan har enligt 4 kap 1a § SoL rätt att behålla en del av inkomster för arbete. Socialstyrelsens har kommit med ett förtydligande att denna beräkning inte gäller ensamkommande flyktingbarn som saknar en förälder med försörjningsplikt. De omfattas istället av 4 kap 1b § SoL, jobbstimulansen. Riktlinjerna har reviderats utifrån detta.

Personer med långvarigt behov av bistånd

En större andel av personerna som uppbär ekonomiskt bistånd har ett långvarigt behov av bistånd. Utgångspunkten har varit Socialstyrelsens definition som avser personer som har fått bistånd minst tio månader under kalenderåret. Handläggningsprocessen skiljer sig inte vid kortvarigt eller långvarigt behov av ekonomiskt bistånd däremot är det av särskild vikt att beakta att deras behov kan se anorlunda ut. Ett eget avsnitt har därför lyfts in gällande personer som har ett långvarigt behov av ekonomiskt bistånd där barnfamiljer i denna situation ska särskilt uppmärksammas.

Rehabiliteringsprocessen

I budgeten för 2015 fick socialnämnden i uppdrag att utveckla arbetet med personer som är sjukskrivna och nollklassade. Inom ramen för det så har ett avsnitt rörande personer som har en nedsatt arbetsförmåga på grund av sjukdom reviderats. En tydligare rehabiliteringsprocess har lyfts in med t.ex. en hänvisning till Försäkringskassan ansökan för samordning av rehabiliteringsinsatser.

Barnperspektiv och barnkonsekvensanalyser

Inom ramen för budgetuppdraget från 2015 kring barnperspektiv, barnkonsekvensanalyser och att tala med barn startade socialförvaltningen projektet ”Barnperspektiv inom ekonomiskt bistånd”. Projektet pågick under april 2015 till april 2016. Arbetet har genomförts tillsammans med representanter från stadsdelsförvaltningarna och ett stödmaterial ”Barnperspektiv vid handläggning av ekonomiskt bistånd” har tagits fram. Stödmaterialet är tänkt som ett stöd för socialsekreterarna och som ett komplement till det reviderade avsnitt som finns i riktlinjerna. I stödmaterialet beskrivs bland annat:

- Hur barnens situation och behov kan kartläggas vid handläggningen av ekonomiskt bistånd
- Vad barnperspektiv innebär inom ekonomiskt bistånd
- Att tala med föräldrarna om barnets situation och behov. En avvägning för när det kan finnas skäl till att tala direkt med barnet.
- En mall för barnkonsekvensanalys
- Dokumentation av barnkonsekvensanalys

- Implementering av arbetet med barnperspektiv och barnkonsekvensanalyser

Bistånd till fritidsaktiviteter för barn

Fritidspengen för barn som lever i familjer togs bort i januari 2016 och ersatts med en höjning av riksnormen för barn. I riktlinjerna har även ett särskilt avsnitt rörande bistånd till fritidsaktiviteter för barn lyfts in.

Sommarlovspeng

I budgeten för 2016 fick socialnämnden i uppdrag att utreda möjligheten till en sommarlovspeng för barnfamiljer. Förslag till utformning av sommarlovspengen har utarbetats och i budgeten för 2017 har det beslutats om införande av sommarlovspeng. Riktlinjerna kompletteras därför med sommarlovspengen och anvisningar för handläggning av detta.

Bistånd till dator och bredband för barn som går i skolan

Avsnittet rörande bistånd till bredband för barnfamiljer har reviderats och omfattar även bistånd till dator.

Frånvaro från t.ex. jobbtorget

Sedan tidigare har det funnits ett undantag för föräldrar att kunna vara lediga från jobbtorget med sina barn fyra veckor under sommaren. I budgeten för 2016 utökades målgruppen till att gälla alla deltagare på jobbtorget och stadsdelarnas arbetsmarknadsinsatser. Frågan har utretts i samråd med juridiska som bedömt att det står i strid med de grundläggande principerna i socialtjänstlagen om rätten till ekonomiskt bistånd. Det finns ingen rättspraxis som ger stöd för att alla ska ha rätt till ledigt utan rätten till semester regleras mellan arbetsgivare och arbetstagare. Utifrån principen om barnets bästa föreslås däremot att staden behåller undantaget för föräldrar att vara lediga med sina barn.

Studerande

Socialnämnden har haft i uppdrag, tillsammans med Arbetsmarknadsnämnden, att utreda införande av prova-på-studier inom ekonomiskt bistånd. Utredningen har genomförts utanför översynen av riktlinjerna för ekonomiskt bistånd. Beslut om införande av prova-på-studier under en testperiod om två år har fattats av kommunfullmäktige under våren 2016 och riktlinjerna för prova-på-studier ligger därför utanför riktlinjerna för ekonomiskt bistånd.

Bistånd till hyresdel

Avsnittet rörande hyresdel vid hushållsgemenskap har tidigare varit uppdelat i olika grupper men har reviderats med utgångspunkt i Socialstyrelsens handbok.

Bilagor

1. Handläggning av ekonomiskt bistånd - Riktlinjer